

INTÉZMÉNYTELENÍTÉS ÉS KÖZÖSSÉGI LAKHATÁS

ALAPFOGALMAK, CÉLKITŰZÉSEK ÉS MEGVALÓSÍTÁSI JAVASLATOK – 21 PONTBAN¹

Magyarországon 15-32 ezer fogyatékos és 8 ezer mentális zavarokkal élő ember nagy létszámú bentlakásos intézményekben él. Az intézményrendszer működését és a lakók életminőségét vizsgáló kutatások egyértelműen bizonyították, hogy a nagy létszámú intézmények azok strukturális adottságaiból fakadóan nem képesek rá, hogy a lakók számára megfelelő színvonalú szolgáltatást nyújtsanak, és alkalmatlanok rá, hogy a lakók társadalmi és személyes rehabilitációjában hatékony segítséget adjanak. Sokszorosan bizonyított tény, hogy az intézményi keretek között más lakhatási szolgáltatásokhoz képest szignifikánsan nagyobb az emberi jogok sérelmének esélye.² A rendszerváltás utáni Magyarországon a jóléti szolgáltatások e szegmensének reformja folyamatosan napirenden volt, s 2007-ben hazánk csatlakozott a Fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló – és az intézménytelenítés mellett elkötelezett – ENSZ egyezményhez, de számos kérdésben jelenleg sincs egyértelmű és a szakmapolitikai cselekvés számára irányt adó, megvitatott és kiérlelt, konszenzussal övezett álláspont. A kitagolás elsősorban emberi jogi kérdés, amely a fogyatékos személyek társadalmi részvételének és munkavégző képességének megerősítésével hosszú távon megtérülő társadalmi és nemzetgazdasági befektetés is egyben. Az alábbiakban a legfontosabb fogalmak és a tervezett reform tartalmi alapjainak vonatkozásában a saját álláspontunkat kívánjuk egyértelművé tenni.

Alapfogalmak

1. Nagy létszámú bentlakásos intézetnek [továbbiakban: intézetnek] tekintünk valamely tartós lakhatást nyújtó szociális otthonot akkor, ha (a) abban 20 főnél több ember él együtt, ha (b) az intézmény bármilyen okból elszigeteli a lakókat a helyi társadalomtól, és megakadályozza a helyi társadalomban való életvezetést, ha (c) a lakóknak nincs lehetőségük rá, hogy megválasszák, hogy hol, kivel és hogyan éljenek, valamint ha (d) az életkörülmények és életfeltételek jelentősen eltérnek a helyi társadalomban normálisnak és átlagosnak tekintettől. Bármely feltétel teljesülése esetén az adott szolgáltatást intézetnek tekintjük. Ennek a meghatározásnak a fogyatékos személyek ápoló-gondozó otthonainak és rehabilitációs intézményeinek a legtöbbje – valamint az intézmények fennhatósága alatt működő lakóotthonok egy része is – megfelel.
2. Közösségi lakhatásnak tekintünk valamely lakhatást nyújtó szolgáltatást akkor, ha (a) az adott szolgáltatás lehetővé teszi, hogy a lakók (a) a társadalomban átlagosként elfogadott életkörülmények között éljenek, és életkoruknak megfelelő szerepeket gyakorolhassanak; ha (b) a szolgáltatás a helyi társadalomba területileg szorosan integrálódik, ha (c) lehetővé teszi lakói számára, hogy maguk válasszák meg, hogy hol, kivel és hogyan éljenek, ha (d) lehetővé teszi, hogy a lakók részt vegyenek a helyi társadalom életében, valamint akkor, ha (e) az együtt élő személyek száma az esetek döntő többségében 2-3, de legfeljebb 12 fő. Közösségi életvitelt nyújtó szolgáltatásnak akkor tekintünk valamely szolgáltatást, ha valamennyi feltételnek megfelel. A közösségi lakhatás a jelenlegi formáknál rugalmasabb, nagyvárosi és vidéki településeken egyaránt alkalmazható, bérleményre és tulajdonlason alapuló, minimális létszám nélküli szolgáltatásforma, amely alapvetően elválik a gondozási tevékenységektől, bár nem zárja ki azokat.
3. Az intézménytelenítés és a közösségi lakhatás támogatása egymást kiegészítő fogalmak. Az intézménytelenítés azt jelenti, hogy a nagy létszámú intézményeket kivétel nélkül felszámoljuk, az intézményeknek helyet adó épületeket a továbbiakban tartós lakhatást nyújtó szolgáltatási funkcióra nem

¹ Jelen dokumentum eredeti változatának kidolgozásában a következő szervezetek vettek részt: Autisták Országos Szövetsége, Down Alapítvány, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, ELTE Társadalomtudományi Kar Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék, Központ a Fogyatékos Emberek Jogaiért Alapítvány, Központ a Mentális Sérültek Jogaiért Alapítvány, MACTE ANIMO Alapítvány, Open Society Mental Health Initiative, Sérültek, Halmozottan Sérültek és Segítőik Szövetsége, Soteria Alapítvány, Társaság a Szabadságjogokért. A dokumentum jelen formáját 2011. március 5-én, az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karon szervezett vitanap tapasztalatainak felhasználásával nyerte el.

² A családban élő fogyatékos személyek kiszolgáltatottak lehetnek a családon belüli erőszaknak, elhanyagolásnak. A jelen dokumentumban azonban nem releváns a családi és az intézeti életvezetés összevetése: itt csak az egyes lakhatási szolgáltatásoknak az életminőségre való hatásáról van szó. Az intézetek tehát nem a családokhoz képest jelenthetnek jobb vagy rosszabb életminőségi mutatókat, hanem más lakhatási formákhoz képest.

vesszük igénybe, és helyettük közösségi lakhatást biztosító formák igénybe vételét ajánljuk fel a fogyatékos személyeknek. Az intézménytelenítés nem jelentheti a meglévő intézmények modernizációját vagy felújítását, és különösen nem jelentheti azt, hogy a meglévő európai uniós forrásokat az intézetek felújítására fordítjuk. A közösségi lakhatás támogatása e folyamat pozitív oldalát, a közösségi lakhatás elterjesztését jelenti.

4. Fogyatékos személynek tekintjük a gyógypedagógia hagyományos terminológiája és klasszifikációja értelmében fogyatékosként számon tartott személyeket, és/vagy a mentális zavarokkal vagy pszichiátriai diagnózissal élő személyeket. A Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény értelmében az intézménytelenítést és az önrendelkező életvezetés támogatását mindkét csoport vonatkozásában egyaránt szükségesnek tartjuk.

Célkitűzések

5. Társadalompolitikai célnak egyfelől azt tekintjük, hogy hosszú távon minden intézetben élő fogyatékos állampolgár fogyatékoságának súlyosságára való tekintet nélkül elhagyhassa az intézeteket, és egyetlen jelenleg családi háztartásban élő személy se kényszerüljön arra, hogy életének rövidebb vagy hosszabb szakaszát intézetben töltsen. Másfelől lehetővé kell tenni a fogyatékossgal élő személyek számára, hogy a magyar lakosság más tagjaihoz hasonlóan esélyük legyen arra, hogy ha úgy döntenek, akkor családjukból vagy az intézetekből kilépve a helyi közösségben, eredeti szülőhelyükön vagy az általuk választott lakóhelyen éljenek, és ebben számukra magas színvonalú segítséget kell biztosítani.
6. Ennek a célnak a megvalósításához két dologra van szükség: egyfelől létre kell hozni és ki kell alakítani a helyi közösségben való megmaradást elősegítő szolgáltatások és a közösségi lakhatást nyújtó szolgáltatások széles körét. A helyi közösségben való megmaradást a fogyatékos személynek nyújtott juttatások magasabb szintre emelésével, a nappali intézmények hálózatának fejlesztésével, főképpen azonban a fogyatékos személyek nyílt munkaerő-piaci szerepvállalását támogató munkapolitikával kell támogatni. Másfelől meg kell kezdeni az intézetek bezárását, valamint, ezzel párhuzamosan, a támogatott lakhatás és az ahhoz kapcsolódó szolgáltatások rendszerének kiépítését.
7. Az intézménytelenítés nem valósítható meg egyik napról a másikra. Ez egy legalább 10–15 éves folyamatot jelent. A folyamat megkezdéséhez a szükségletek felmérésén, az infrastrukturális és pénzügyi lehetőségek számbavételén alapuló, a prioritásokat meghatározó logisztikai terv szükséges, amely előre jelzi az intézmények kitagolásának idejét, valamint annak szakmai és pénzügyi feltételeit. Az intézménytelenítés folyamán az intézetekben élő személyek életminősége nem csökkenhet a jelenlegi szint alá.
8. A fogyatékos személyek legtöbbje a meglévő szolgáltatásokat azért veszi igénybe, mert más választása nincs, ezért leggyakrabban kényszerűségből költözik intézetbe. A kitagolás során a jelenleg érvényesülő kényszerekkel szemben a szabad választás lehetősége megteremtésének kell prioritást biztosítanunk. Sem az intézetek elhagyására, sem pedig az intézetekben való végleges maradásra nem kényszeríthető egyetlen ember sem. A kitagolás során a lakók és a jelenleg családban élő, intézeti várólistán lévő személyek szükségleteit és igényeit fel kell mérni, és ezeket minden esetben figyelembe kell venni.
9. Minden vonatkozó dokumentumnak, tervezetnek vagy pénzügyi elemzésnek nyilvánosnak kell lennie, és mindenki számára hozzáférhetővé kell ezeket tenni. A folyamatok előkészítéséről rendszeres elemzéseket kell készíteni, és azokat meghatározott időközönként meg kell vitatni. A kormány feladata, hogy biztosítsa, hogy a civil társadalom figyelemmel kísérhesse a folyamatot, és rendszeresen kifejtse véleményét, javaslatait.
10. Az intézménytelenítés járjon együtt a jelenlegi túlgondoskodó, paternalista és hospitalizációt erősítő szemlélet gyökeres megváltozásával. Az intézménytelenítés nem csak és nem elsősorban térbeli elmozdulást és a lakóköörülmények fizikai megváltoztatását jelenti. Elsősorban azt jelenti, hogy személyre szabott, az individuális szükségleteket és igényeket előtérbe helyező, a szolgáltatás minőségét a felhasználók életminősége és szubjektív elégedettsége felől szemlélő szolgáltatói szerepfelfogás válik dominánssá. Ezzel együtt jár az, hogy a lakók és munkatársak viszonyát egyre inkább a fogyasztói és szolgáltatói attitűdnek kell meghatároznia.

Megvalósítás

11. Javasoljuk, hogy a központi költségvetés minden évben különítsen el forrásokat előzetesen meghatározott intézmények kitagolására és a helyükbe lépő közösségi lakhatást nyújtó szolgáltatások kiépítésére a nemzetgazdasági lehetőségek függvényében évente 3-10 intézményre vonatkozóan. Az

- intézet eladhatósága vagy hasznosíthatósága nem lehet a kitagolás feltétele.
12. Előzetesen meg kell kezdeni a lakók felkészítését. A lakók számára biztosítani kell annak lehetőségét, hogy saját maguk hozzanak döntést jövőbeni lakóhelyükről, és igényeiket messzemenően figyelembe kell venni. Ehhez arra van szükség, hogy a kitagolás tényleges megkezdése előtt a lakók minden őket érintő információt megkapjanak arról, hogy milyen változás következhet be az életükben. A tájékoztatás, szükség esetén pszichológiai támogatás segítheti az intézeteket elhagyó lakókat abban, hogy ne sokként éljék meg a kiköltözést, illetve, hogy ténylegesen beleszólhassanak jövőjük alakulásába.
 13. Javasoljuk, hogy a rendelkezésre álló nemzetközi és hazai forrásokat csak közösségi lakhatási formák létrehozására és elterjesztésére illetve az ezek infrastrukturális és a szakmai háttérének megteremtésére fordítsuk. Különösen fontos, hogy az Európai Unió erre a célra szánt feljelsztési alapjait csak és kizárólag arra használjuk fel, hogy a jelenleg intézetben lakó személyek számára közösségi lakhatási szolgáltatásokat alakítsunk ki. Az EU-s források egyszeri, de legalábbis ideiglenesen hozzáférhető fejlesztési lehetőséget adnak hazánk számára, ezért e források körültekintő felhasználása különösen fontos.
 14. A létrehozandó sokszínű támogatott lakhatási formák kialakításánál vegyék figyelembe a már megvalósult, működő, sikeres hazai modelleket. A közösségi lakhatási formáknak tükrözniük kell a lakók sokféle igényét. Kialakításuk nem történhet az intézetekre alkalmazott törvényi előírások alapján, csakis a leendő lakók igényeinek, döntéseinek megfelelően.
 15. Javasoljuk, hogy ha egy intézetben élő személy halálával vagy elköltözésével üres férőhely keletkezik, akkor ez a fenntartó önkormányzat és/vagy egyház oldalán keletkeztessen kötelezettséget arra, hogy az adott férőhelyet egy költségvetési tervezési cikluson, vagyis másfél éven belül közösségi lakhatási formában helyben vagy a helyi település vonzáskörzetében létrehozza. A kitagolás eredményeként az összes férőhely száma nem csökkenhet. Ez a kitétel biztosíthatja azt, hogy a reform következtében egyetlen fogyatékos személy se váljon hajléktalanná, vagy kényszerüljön arra, hogy az intézményt elhagyva idősek vagy szenvedélybetegek bentlakásos otthonába utalják.
 16. Kiemelt figyelmet kell fordítani azokra a személyekre, akik az intézményrendszer területi egyenetlensége következtében arra kényszerültek, hogy eredeti lakóhelyüket elhagyva az ország távoli pontjain éljenek. Ez a jelenség különösen a Budapesten született személyeket érinti. Számukra fel kell kínálni a fővárosba való visszatérés lehetőségét, és azt, hogy ott vegyenek igénybe közösségi lakhatást. A közösségi lakhatás fővárosi rendszerének a város közigazgatási határain belüli kialakítása azért is kiemelten fontos feladat, mert csak így lehet elejét venni az elvándorlási kényszer további fennmaradásának.
 17. Az intenzív gondozási szükséglettel rendelkező személyek számára ugyanúgy biztosítani kell a közösségi lakhatási formákban való részvételt, mint bármely más fogyatékos személy számára. Ezeknek a személyeknek nincs arra szükségük, hogy számukra speciális lakóegységeket hozzunk létre: a közösségi lakhatási szolgáltatásoknak fel kell készülniük az intenzív gondozási szükségletek kielégítésére. Erre azért is szükség van, mert a magas szinten funkcionáló személyek állapota az idő előrehaladtával romlásnak indulhat, és ez az állapotromlás nem vonhatja maga után a lakhatási szolgáltatás elhagyásának kötelezettségét. A súlyosan, halmozottan fogyatékos személyek életminőségének javulását és funkcióképességének fennmaradását jelentős mértékben támogatja, ha heterogén összetételű közösségben élnek.
 18. Számolni kell azzal, hogy az intézeteket elhagyó és az új közösségi lakhatási formákba beköltöző lakókat a helyi lakosság nem kívánja befogadni. Ezért a kitagolást tudatos, gondosan felépített lakossági tájékoztató kampánynak, nyilvánosságmunkának kell kísérnie, amelynek során a befogadó közösséget és a közvéleményt éppen úgy fel kell készíteni a változásokra, ahogyan az intézetek lakóit és munkatársait is. Ennek során tájékoztatni kell a jelenleg még csak intézményi elhelyezést kérő, várólistára került fogyatékos személyeket és családjaikat, és számukra is támogatást, segítséget kell nyújtani. Ebben a folyamatban érdemes felhasználni a már létező pozitív hazai példákat.
 19. A folyamat megvalósítása nem lehet csak az intézmény vezetőjének és munkatársainak a felelőssége és feladata, hanem a teljes folyamatban széles körű, szakmai és szakmapolitikai támogatást, segítséget kell kapniuk. A kitagolás olyan komplex szakmai, kommunikációs és vagyongazdálkodási feladat melynek következetes végrehajtására kizárólag jól felkészült, több szakma képviselőiből álló teamek alkalmasak. Javasoljuk, hogy a folyamatban – de legalább az első intézmények kitagolásakor – vegyünk igénybe az intézménytelenítésben tapasztalattal rendelkező hazai és nemzetközi szakértők vagy szakértői csoportok segítségét.
 20. A reform során számolni kell a helyi munkaerő-piacok átalakulásával és az ebből fakadó konfliktusokkal, az intézetek munkatársait sújtó esetleges egzisztenciális elbizonytalanodással. Az

intézetek gyakorta depressziós, alacsony foglalkoztatási rátával bíró kistélepüléseken találhatók, és a helyi munkaerő-piacok jelentős és stabil pilléreit képezik. Az intézménytelenítés ebből a szempontból azt jelenti, hogy a jelenleg a településen koncentrálódó munkahelyek a lakhatást nyújtó szolgáltatások decentralizációjával párhuzamosan szétszóródnak, és a munkatársak lakóhelyétől távolabbra kerülhetnek. Az egyes konkrét intézetek kitagolását megelőzően ezért folyamatosan tervezni kell az intézet humán erőforrása átcsoportosításának menetét, feltételeit, valamint kezelni az ennek során felmerülő problémákat. Az intézetek vezetői ebben a feladatban sem hagyhatók magukra, támogatást kell számukra biztosítani.

21. Az intézménybe való felvétel lehetőségét kifejezetten meg kell tiltani, ennek megsértését, valamint az intézmények bővítését és fejlesztését szankciókkal kell övezni. Az intézetek modernizálására és fejlesztésére nem szabad további forrásokat költeni.

Budapest, 2011. április 20.

Autisták Országos Szövetsége
képviselésében Szilvássy Zsuzsanna, elnök

Bugarszi Zsolt,
szociálpolitikus, ELTE Társadalomtudományi Kar Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék

Down Alapítvány
képviselésében Gruiz Katalin, kuratóriumi elnök

Központ a Fogyatékos Emberek Jogaiért Alapítvány
képviselésében Fiala János, kuratóriumi elnök

Kozma Ágnes,
szociálpolitikus

MACTE ANIMO Alapítvány
képviselésében Hankó László, elnök

Mental Disability Advocacy Center
képviselésében Gombos Gábor, érdekvédelmi főmunkatárs

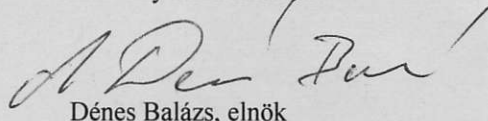
Sérültek, Halmozottan Sérültek és Segítőik Szövetsége
képviselésében Hankóné Szabó Márta, elnök

Soteria Alapítvány
képviselésében Soltész Ágnes, kuratóriumi elnök

Open Society Mental Health Initiative
képviselésében Judith Klein, igazgató

Társaság a Szabadságjogokért
képviselésében Dénes Balázs, elnök

A kiadvány hitelért felel

Dénes Balázs, elnök

Társaság a Szabadságjogokért

TÁRSASÁG A SZABADSÁGJOGOKÉRT
(TASZ)
1084 Budapest, Vig utca 28. 1.em.3
Adószám: 18067109-1-42